

ҚУРИЛИШ ТАШКИЛОТЛАРИДА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ШАКЛЛАРИНИ ТЎЛҒАЗИШ ХУСУСИЯТЛАРИ ВА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАЛАРИ

Хуррамова Мадина

Тошкент давлат иқтисодиёт университети магистранти

Email: eshmamatovamadina@tsue.uz

АННОТАЦИЯ

Қурилиш ташкилотларида, бошқа хўжалик юритувчи субъектлар сингари, ҳисоб жараёнининг якуний босқичи бўлиб молиявий ва статистик ҳисоботларни тузиш ҳисобланади. Ушбу ҳисоботлар республикамизда миллий валютада минг сўм бирлигида тузилади.

Ключевые слова: *ички назорат, ички audit, молиявий ҳисоботлар, молиявий активлар, мажбуриятлар, касса усули, ҳисоблаш усули, соф активлар.*

Бухгалтерия ҳисоби тўғрисида қонун (16-модда)га мувофиқ қурилиш ташкилотларининг молиявий ҳисоботи ўз ичига қуйидагиларни олади:

- бухгалтерия баланси;
- молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот;
- асосий воситалар ҳаракати тўғрисида ҳисобот;
- пул оқимлари тўғрисида ҳисобот;
- хусусий капитал тўғрисида ҳисобот;
- изохлар, ҳисоб-китоблар ва тушунтиришлар.

Кичик бизнес субъектлари ҳисобланган қурилиш ташкилотларига молиявий ҳисоботни ихчамлаштирилган тарзда тузиш ва тақдим этишга руҳсат этилади. Ушбу ихчамлаштирилган молиявий ҳисобот ўз ичига бухгалтерия баланси, молиявий натижалар тўғрисида ҳисобот ҳамда изохлар, ҳисоб-китоблар ва тушунтиришларни олади.

Қурилиш ташкилотларида барча хўжалик юритувчи субъектларидегидек ҳисобот даври бўлиб тақвим йилнинг 1 январидан 31 декабригача бўлган давр ҳисобланади. Тақвим йилининг 1 октябридан кейин давлат рўйхатидан ўтган қурилиш ташкилотлари учун биринчи ҳисобот йили бўлиб давлат рўйхатидан ўтган санадан келгуси йилнинг 31 декабригача бўлган давр ҳисобланади. Ушбу даврда юз

берган хўжалик жараёнлари биринчи ҳисобот йилига доир, деб тан олинади ва мос равишда шу даврнинг молиявий ҳисоботи киритилади.

Қурилиш ташкилотларининг молиявий ҳисоботи қуйидагиларга мажбурий тарзда тақдим этилади:

солиқ идораларига;

таъсис ҳужжатларига мувофиқ мулк эгаларига;

давлат статистика органларига;

қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа органларга.

Молиявий ҳисоботни тақдим этиш муддатлари уларнинг ташкилий-ҳуқуқий мақомига боғлиқ. Чунончи, хорижий инвестициялар иштирокидаги қурилиш ташкилотлари фақат йиллик йиллик молиявий ҳисоботни тузадилар ва уни кейинги йилнинг 25 мартигача тақдим этадилар. Акциядорлик жамияти, маъсулияти чекланган жамият ва хусусий корхоналар мақомидаги қурилиш ташкилотлари йиллик молиявий ҳисоботни кейинги йилнинг 15 февралигача тақдим этишлари лозим.

Кичик бизнес субъектларига кирувчи қурилиш ташкилотлари молиявий ҳисоботни фақат ҳисобот йили якуни бўйича тақдим этадилар. Ушбу мақомга эга

бўлмаган бошқа турдаги ташкилотлар (хорижий инвестициялар иштирокидаги корхоналардан ташқари) йиллик ҳисоботдан ташқари чораклик ҳисоботларни ҳам тузишлари ва уларни чоракликдан кейинги ойнинг 25 санасигача тегишли органларга тақдим этишлари керак.

Курилиш ташкилотлари уларнинг мақоми ва ташкилий шаклларига қараб молиявий ҳисоботдан ташқари турли статистика ҳисоботларини ҳам тузадилар. Чунончи, кичик бизнес субъектлари ҳисобланган қурилиш ташкилотлари ҳар чоракда 1-МБ шаклда «Микрофирма ва кичик корхонанинг ҳисоботи»ни тузишлари ва статистика органларига тақдим этишлари лозим.

Курилиш ташкилотларида юқорида келтирилган жадвалдаги статистика ҳисоботларини тузиш бухгалтерияга юклатилади. Уларни тузишга асос бўлиб бажарилган ишлар, уларга кетган сарф-харажатлар, сотиб олинган материаллар, конструкциялар, ускуналарга гувоҳлик берувчи бошланғич ҳужжатлар, шунингдек ҳисоб регистрлари маълумотлари ҳисобланади.

Курилиш ташкилотларида молиявий ҳисобот шакллари тўлғазишда Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги томонидан 2002 йил 27 декабрда 140-сон буйруқ билан тасдиқланган «Молиявий ҳисобот шакллари тўлғазиш бўйича тартиб»га асосланилади. Қуйида ушбу тартибга асосланилган ҳолда молиявий ҳисобот шакллари алоҳида моддаларини тўлғазиш хусусиятларини кўриш мумкин.

Бухгалтерия баланси (1-шакл)

Ушбу ҳисоботнинг асосий мақсади бўлиб қурилиш ташкилотларининг ҳисобот даврларидаги даромадлари, харажатлари, фойда ва зарарлари тўғрисидаги йиғма маълумотларни акс эттириш ҳисобланади. Чунончи, бундай маълумотлар ҳисоботда мос равишда ўтган йилнинг ва ҳисобот йилнинг мос даврлари учун кўрсатилади. Бу тартиб мос ҳисобот даврларидаги ўзгаришлар

тенденцияларини ўрганиш учун муҳим ахборот манбаи ҳисобланади.

Молиявий натижалар тўғрисида ҳисоботни тузишга асос бўлиб қурилиш ташкилотларининг барча даромадлари ва харажатлари, фойда, уни ишлатилиши ҳисоби учун мўлжалланган вақтинчалик (транзит) счётларнинг маълумотлари ҳисобланади.

Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот (4-шакл)

Ҳисоботнинг асосий мақсади бўлиб қурилиш ташкилоти ҳисобот даврида юз берган пул оқимлари (кирим ва чиқим), шунингдек пул маблағларининг давр боши ва охиридаги ҳолати тўғрисида йиғма маълумотларни акс эттириш ҳисобланади.

Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот икки бўлимдан иборат. Унинг биринчи бўлимида миллий валютадаги пул маблағларининг ҳолати ва ҳаракати, иккинчи бўлимида эса чет эл валютасидаги пул маблағларининг ҳолати ва ҳаракати Ўзбекистон Республикаси Марказий банкнинг расмий эълон қилган курси бўйича миллий валютада акс эттирилади.

Ҳисоботда пул оқимларини акс эттирувчи кўрсаткичлар қурилиш ташкилоти пул оқимлари тўғрисидаги маълумотларни қуйидаги фаолият турлари бўйича ифода этади:

1. Асосий (операцион) фаолият бўйича. Бу бўлимда бажарилган қурилиш ишлари, сотилган тайёр маҳсулот учун тушумлар, товар-моддий бойликлар, иш ва хизматлар учун таъминотчи ва пудратчиларга тўланган тўловлар, ходимлар номидан тўланган даромад солиғи ва бошқа тўловлар, ижтимоий суғурта бўйича тўловлар, шунингдек асосий фаолиятга доир бошқа турдаги тўланган пул маблағлари мос равишда кирим ва чиқим устунчаларида (010-050 сатрлар) акс эттирилади. Чет эл валютасидаги асосий фаолиятга доир пул маблағларининг кирим ва чиқими маълумотноманинг 261, 262, 264, 271, 273-устунчаларида кўрсатилади.

2.Инвестиция фаолияти бўйича. Ушбу бўлимда асосий воситалар ва номоддий активлар, шунингдек узоқ ва қисқа муддатли инвестицияларни сотиб олиш ҳамда сотишга доир пул оқимлари мос равишда кирим ва чиқим устунчаларида (060-100 сатрлар) кўрсатилади.

3.Молиявий фаолият бўйича. Бу бўлимда олинган ва тўланган фоизлар, олинган ва тўланган дивидендлар, акцияларни ва бошқа қимматли қоғозларни сотишдан олинган тушумлар, хусусий акцияларни сотиб олишга сарфланган пул маблағлари, узоқ ва қисқа муддатли кредитлар ва қарзлар бўйича пул тушумлари ва тўловлари, узоқ муддатли ижара (молиявий лизинг) бўйича пул тушумлари ва тўловлари, молиявий фаолиятнинг бошқа пул тушумлари ва тўловлари мос равишда кирим ва чиқим устунчаларида (110-180 сатрлар) кўрсатилади. Чет эл валютасидаги молиявий фаолиятга доир пул маблағларининг кирим ва чиқими маълумотноманинг 263, 272- устунчаларида кўрсатилади.

Пул оқимлари тўғрисида ҳисобот пул маблағлари ҳисоби учун мўлжалланган счётлар (5000, 5100, 5200, 5500, 5600, 5700) маълумотлари асосида тузилади.

Хусусий капитал тўғрисида ҳисобот (5-шакл)

Ушбу ҳисоботнинг асосий мақсади фойдаланувчиларга қурилиш ташкилотининг хусусий капиталининг ҳолати ва унинг ўзгариши тўғрисида пул ўлчов бирлигидаги маълумотларни бериш ҳисобланади.

Ҳисобот тўққизта устунчадан иборот. Унинг 1 ва 2-устунларида ҳисоботнинг кўрсаткичлари ва уларга биркитилган сатрларнинг рақамлари кўрсатилади. Ҳисоботнинг 3-8 устунлари хусусий капиталнинг алоҳида турларининг ҳолати ва харакатига доир маълумотларни акс эттиришга мўлжалланган.

Ҳисоботнинг ҳар бир сатрида хусусий капиталнинг ҳолати, кўпайиши ва

камайиши, шунингдек турли бошқа маълумотлар кўрсатилади. Ушбу маълумотлар хусусий капиталнинг элементларини ҳисоби учун мўлжалланган счётлардан (8300, 8400, 8500, 8600, 8700, 8800) олинади.

Дебиторлик ва кредиторлик қарзлар ҳақида маълумотнома (2а- шакл)

Ушбу маълумотноманинг асосий мақсади – қурилиш ташкилотининг ҳисобот даври охирига бўлган дебиторлик ва кредиторлик қарзлари тўғрисида маълумотларни турли белгилари бўйича гуруҳлаб кўрсатиш.

Маълумотномада кўрсатилган дебиторлик қарзларнинг умумий суммаси бухгалтерия балансининг 110 ва 210-сатрларидаги суммаларига (алоҳида бўлинмаларнинг қарзларидан ташқари), шунингдек кредиторлик қарзларнинг умумий суммаси бухгалтерия балансининг 491 ва 601-сатрларидаги суммаларига мос келиши шарт.

Молиявий ҳисоботга ёзилган тушунтириш хатида қурилиш ташкилотининг ҳисоб сиёсатидаги ўзгаришларнинг сабаблари, молиявий-хўжалик фаолиятида мавжуд салбий жиҳатлар, жумладан хўжалик фаолиятини зарар билан яқунлашга олиб келган сабаблар очиб берилади. Бундай тушунтиришлар молиявий ҳисобот фойдаланувчиларини қўшимча маълумотлар билан таъминлашда, шунингдек улар томонидан ҳисобот асосида тўғри бошқарув қарорлар қабул қилинишида муҳим аҳамият касб этади.

Биз амалиёт объекти сифатида ўрганган “ZEROMAXBUILDING” масъулияти чекланган жамият ҳам барча хўжалик юритувчи субъектлар каби белгиланган тартибда молиявий ҳисоботларни тақдим этадилар. Агар молиявий ҳисоботларни тақдим этишда компьютерлаштирилган тизим орқали молиявий ҳисоботларни тақдим этиш йўлга қўйилса бир қанча иқтисодий самарага эришилади деб ҳисоблаймиз.

ХУЛОСА ВА ТАКЛИФЛАР.

Республикамызда барқарор ва мувозанатлаштирилган ўсиш суръатларини таъминлашда қурилиш тармоғи муҳим ўрин тутар экан. Чунончи, ушбу тармоқ халқ хўжалигининг ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳаларига киритишга мўлжалланган инвестицияларни ҳақиқатда рўёбга чиқаришда бевосита иштирок этади. Қурилиш тармоғининг ўрни ишлаб чиқариш ва такрор ишлаб чиқаришнинг моддий техника базасини яхшилашда, модернизация қилишда, техник ва технологик жиҳатдан янгилашда бекиёсдир. Шу боис ҳам бозор муносабатлари талабларидан келиб чиқиб, мамлакатимизда қурилиш тармоғини раванқ топтириш, унинг моддий-техника базасини тубдан яхшилаш, ушбу тармоқ субъектларига янги техника ва технологияларни киритиш, ўз навбатида, ўта долзарб вазифалардан бири ҳисобланади.

Қурилиш тармоғи халқ хўжалигининг бошқа тармоқ ва соҳаларидан турли жиҳатлари бўйича фарқ қилади. Ушбу фарқли жиҳатлар уларни бошқариш учун керакли бўлган ахборотларни йиғиш, қайд этиш, гуруҳлаш, жамлаш ва узатиш воситаси бўлган бухгалтерия ҳисобига ҳам ўз таъсирини ўтказиши табиий ҳол. Айнан шулар қурилиш ташкилотларида бухгалтерия ҳисобининг хусусиятларини чуқур ўрганишни тақозо этади.

Биз ушбу мавзу орқали қурилиш тармоғига тегишли хўжалик юритувчи субъектлар фаолиятининг ташкилий-ҳуқуқий асослари, уларнинг техник, технологик, иқтисодий ва бошқа жиҳатдан мавжуд бўлган хусусиятлари, ушбу хусусиятларнинг бухгалтерия ҳисобини ташкил қилишга таъсирини кўриб чиқдик. Алоҳида эътибор қурилиш ташкилотларида махсус қурилиш машиналари ва ускуналари, уларнинг иш фаолияти, сақланиши ва эксплуатация қилиниши, бажарилган қурилиш ишларига кетган бевосита материал ва меҳнат харажатлари хусусиятларига қаратдик. Қурилиш тармоғига тегишли хўжалик субъектларида якуний молиявий натижаларнинг

шакллантирилиши, уларнинг ҳисоб ва ҳисоботда акс этирилиши бевосита тармоқ хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда кўриб чиқилди.

Юқоридаги фикр ва хулосалардан келиб чиққан ҳолда қуйидагиларни таклиф этамиз:

1. Ҳозирги кунда вилоятимизда улкан ободонлаштириш ишлари олиб борилмоқда. Бу эса ўз навбатида қурилиш ташкилотларини кўмаги орқали амалга оширилади. Қурилиш ташкилотларида ишларни бажариш учун ёлланган ишчиларни меҳнатга ҳақ тўлаш борасида муаммолар мавжуд бўлиб, биз меҳнатга ҳақ тўлашда белгиланган меъёрий асосларга таянган ҳолда ҳисоб-китоб ишларин олиб боришни ва уни назоратини кучайтиришни таклиф этамиз. Бу ўз навбатида ҳисоб ишларини тўғри олиб борлишини ва ортиқча харажатларни олдини олишни таъминлайди.

2. Қурилиш ташкилотлари бухгалтериясида ишлаётган ҳисобчи ходимларни малакасини ошириш, хусусан қурилиш материалларини ҳисобини юритиш бўйича Республикамызда амалиётга жорий қилинаётган янги меъёрий ва ҳуқуқий асослари билан таништирувчи курслар ташкил қилиниб, ўқитиш орқали нафақат материаллар ҳисобини, балки корхонада бухгалтерия ҳисобини такомиллаштириш учун асосий омиллардан бири бўлади.

3. Ҳисобот тузилишида тайёрланган маълумотларнинг сифати уларни тайёрлаш технологиясига боғлиқ. Кўп корхоналар жумладан “ZEROMAXBUILDING” м.ч.ж.да ҳам ҳисобни юритиш журнал ордернинг мослаштирилган шаклида амалга оширилади. Ҳозирги кунда компьютерлаштирилган тизимларнинг кириб келиши ва ҳисоб ишларини соддалаштирилиш натижасида корхоналарда сифатли ахборотларни қайта ишлаш тизимлари юзага келди. Корхонада молиявий ҳисоботни тузиш ва топширишда компьютерлаштирилган

тизмиларни жорий қилиш мақсадга мувофиқ бўлар эди.

Келтирилган таклифлар амалиётга жорий қилинса, ижобий натижалар беради деб уйлаймиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бухгалтерский учет. (Коллектив авторов под ред. Тишкова.) - Минск: Высшая школа. 1999 г.

2. Кадирханов С.В. Саноат корхоналарида бухгалтерия ҳисоби. -Т. 1996 й.

Парфенов К. Банковский учет. -М. 2004 г.

3. Бухгалтерский и налоговый учет организации. Учеб. пособие. тесты. -М. «Финансы и статистика». 2005 г.

4. Козлова Е.П. Бабченко Т.Н. Корреспонденция счетов бухгалтерского учета. -М. «Финансы и статистика». 2003 г.

5. Лабораторный практикум по бухгалтерскому учету. Часть 1-2. -М. «Финансы и статистика». 2004 г.

6. Ковалев В.В. Учет, анализ и бюджетирование лизинговых операций. -М. «Финансы и статистика». 2005 г.

7. Климова М.А. Бухгалтерское дело. Учебное пособие. -М. 2004 г.

8. Кутер М.И. Теория бухгалтерского учета. -М. «Финансы и статистика». 2004 г.

9. Астахов В.П. Теория бухгалтерского учета. -М. «МАРТ-Т». 2004 г.

10. Солиқ туловчининг журнали. 1999-2004. йй.

11. Солиқ ва божхона хабарлари. 1998-2004 йй.

12. Шеремет А.Д. Суйц В.П. Аудит. Учебное пособие. -М. «ИНФРА-М». 1995 г.

13. Хонгрэн Т. Фостер Дж. Бухгалтерский учет: управленческий аспект. под ред.

Соколова Я.В. -М. «Финансы и статистика». 1995 г.

14. Яругова А. Управленческий учет. Опыт экономически развитых стран. (пер. с польского С.Н. Розгиной, Г.И. Лебедевой.) -М. «Финансы и статистика». 1991 г.